

ประติมากรรมขอม

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราวดี มีชูเศียร

ทรงเรียบเรียงจากบทความของศาสตราจารย์ จอง บัวเชดลีเย่

(ต่อจากนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๓ เล่ม ๔ พ.ศ. ๒๕๑๒)

ประติมากรรมสัมฤทธิ์สมัยหลังเมืองพระนคร

ประติมากรรมขนาดเล็ก ได้กล่าวมาแล้วว่า ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้เกิดมีแบบศิลปร่วมกันขึ้นระหว่างประเทศกัมพูชา อาณาจักรอยุธยา และประเทศจัมปา แม้ศิลปในประเทศจัมปาได้กลายมามีลักษณะเป็นของตนเองอย่างรวดเร็ว เนื่องจากได้เชื่อมลงอย่างกระตือรือร้น แต่ศิลปของประเทศกัมพูชาและอาณาจักรอยุธยาก็ยังคงมีลักษณะใกล้เคียงกัน และมีการแลกเปลี่ยนอิทธิพลซึ่งกันและกัน จนกระทั่งบางครั้งเป็นการยากที่จะทราบได้ว่าเป็นศิลปของประเทศใด ในศิลปเขมรไม่นิยมเทวรูปนุ่งผ้ายาวแบบผ้าโสร่งซึ่งเป็นลักษณะของศิลปไทยสมัยสุโขทัย และแม้ว่าเทวรูปพระนารายณ์จากปราสาทคลังหลังเหนือในประเทศกัมพูชาจะมีอิทธิพลของเทวรูปไทยสมัยสุโขทัยปะปนอยู่บ้าง แต่ก็ยังคงเป็นศิลปเขมรอยู่ กล่าวโดยทั่วไป การสืบต่อของศิลปขอมสมัยเมืองพระนครทั้งในด้านศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาลงไปยังศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนครนั้น อาจสังเกตเห็นหัวต่อได้โดยยาก

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมา ก็ไม่มีการหล่อประติมากรรมสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ขึ้นในประเทศกัมพูชา แต่ยังคงมีการหล่อประติมากรรมขนาดใหญ่อยู่บ้างที่เมืองละแวกในสมัยนangkongk จันระหว่าง พ.ศ. ๒๐๕๐ - ๒๑๐๐ พระพุทธรูปเขมรในสมัยนี้ยากที่จะมีขนาดสูงเกิน ๔๐ เซนติเมตร และไม่ว่าจะทรงเครื่องหรือไม่ ก็มีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปอยุธยาในสมัยเดียวกันมาก คือเป็นแบบเดียวกัน รายละเอียดของเครื่องประดับก็เป็นเช่นเดียวกัน และแสดงปางเดียวกันด้วย คงเหลือแต่สุนทรีย์ภาพซึ่งแม้ว่าจะอยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกัน แต่ก็ยังแปลกออกไปบ้างสำหรับพระพุทธรูปเขมรในบางกรณี เช่น มีลักษณะเข้มแข็งยิ่งกว่า อ่อนโยนน้อยกว่าพระพุทธรูปไทย ความจริงประติมากรรมเขมรเหล่านั้นยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาโดยละเอียดจนกระทั่งถึงในสมัยปัจจุบัน สำหรับประติมากรรมในพุทธศาสนา เราจำต้องกล่าวถึงรูปแม่พระธรณีซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ เป็นประติมากรรมที่ยังไม่อาจกำหนดอายุได้อย่างแน่นอน (รูปที่ ๑๕๘) แม่พระธรณีนี้กำลังคุกเข่าและบิดมวยผมอยู่ เป็นประติมากรรมขนาดเล็กที่หล่อได้สัดส่วนอย่างน่าชม

รูปที่ ๑๕๘

แม่พระธรณีจากกตีสัย

สัมฤทธิ์ สูง ๑๕.๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร

ศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

รูปที่ ๑๕๙

นักษว?

สัมฤทธิ์ สูง ๑๐.๕ เซนติเมตร

พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร

ศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

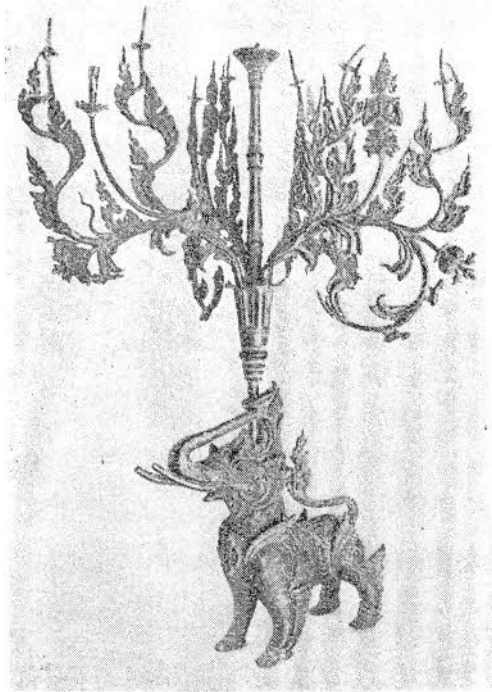
สำหรับประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ กสบต่อลงมาจากศิลปขอมแบบบายน อิทธิพลของศิลปไทยคงปรากฏมีอยู่แต่ในเครื่องประดับ คือรูปร่างและลวดลายแบบใหม่ วิวัฒนาการของเครื่องแต่งกายเริ่มปรากฏมีขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๐๕๐ สำหรับลักษณะรูปภาพของเทวรูปเขมรสมัยนี้ก็ได้แก่การสร้างพาหนะแปลกประหลาด อาวุธที่ไม่เคยเห็น ซึ่งไม่เคยปรากฏเลยในศิลปขอมสมัยเมืองพระนคร ในบรรดาประติมากรรมเหล่านี้เทวรูปพระกฤษณะก็เป็นที่นิยมกันมาก ความจริงช่างที่สร้างเทวรูปนั้นไม่ได้ขาดความรู้หรือความเข้าใจ แต่มุ่งที่จะสร้างเทวรูปตามลักษณะรูปภาพที่กำลังเป็นที่นิยมกันอยู่ในขณะนั้นมากกว่า เช่น ตามหนังสือตำราเทวรูปในหอสมุดแห่งชาติ ประเทศไทย ประติมากรรมเหล่านี้บางครั้งก็ดูแข็งกระด้างไม่มีชีวิตจิตใจ ซึ่งเป็นไปตามแบบศิลปมากกว่าที่จะแสดงถึงความเลื่อม ประติมากรรมสัมฤทธิ์บางรูปซึ่งไม่เกี่ยวกับศาสนายังคงแสดงถึงชีวิตจิตใจได้เป็นอย่างดี (รูปที่ ๑๕๙) ความมีชีวิตจิตใจแบบนี้ไม่ค่อยเคยปรากฏในประติมากรรมสัมฤทธิ์ขอมสมัยเมืองพระนครซึ่งส่วนใหญ่ก็มักสร้างเป็นรูปเทวคา ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อิทธิพลของศิลปตะวันตกจึงได้เข้ามาผสม ทำให้ประติมากรรมในราชธานีแตกต่างไปจากประติมา-

กรรมในท้องถิ่นซึ่งยังคงเลียนแบบเก่าอยู่ การเลียนแบบดังกล่าวทำให้เป็นการยากมากที่จะกำหนดอายุของประติมากรรมสัมฤทธิ์บางชิ้น ซึ่งส่วนใหญ่มีฝีมือค่อนข้างเลว แต่ก็ยังคงหล่อเลียนแบบประติมากรรมสมัยเก่า ประติมากรรมเหล่านี้อาจเป็นศิลปท้องถิ่นในสมัยเมืองพระนคร หรือเป็นศิลปเขมรในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ก็ได้

มีประติมากรรมสัมฤทธิ์ขนาดเล็กที่ค่อนข้างหาได้ยาก มักใช้เป็นเครื่องรางและได้รับอิทธิพลมาจากศิลปอินเดียสมัยหลัง เช่น รูปพระวัชรธรในพิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ นอกจากนี้ยังมีประติมากรรมที่นำเข้ามาในสมัยหลังอีก อย่างไรก็ดีก็ไม่เคยพบประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ที่เลียนแบบมาจากประติมากรรมรูปเคารพในประเทศอินเดียภาคใต้ ดังที่เคยค้นพบในประเทศไทย

สำหรับรูปบุคคลหรือสัตว์ตามเทพนิยาย ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งเดียวกับรูปเทวคาก็มีรูปกนิษฐและกนิษฐีซึ่งเป็นที่นิยมมาก รูปคชสิงห์ (รูปที่ ๑๖๐) และรูปนาคซึ่งกลับมีน้อยลง

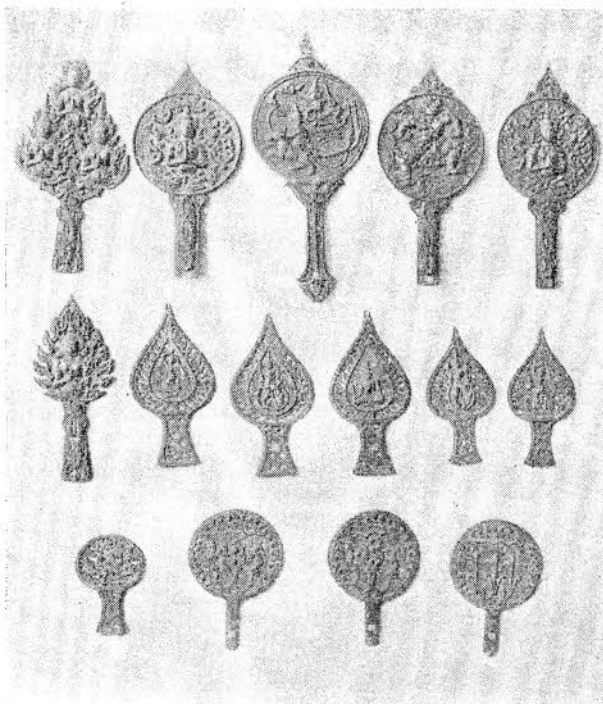
เครื่องใช้ในกิจพิธีและเครื่องใช้สอยสมัยหลังเมืองพระนคร ความนิยมได้ผิดแปลกไปจากความนิยมสมัยเมืองพระนครมาก วัตถุบางชนิดก็ดูเหมือนจะหายไปเลยทีเดียว โดยทั่วไปก็

รูปที่ ๑๖๐
สิงห์ยืนรูปคชสิงห์
สัมฤทธิ์ ตัวคชสิงห์สูง ๑๕ เซนติเมตร
พิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ
ศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

ใช้สัมฤทธิ์ก็น้อยกว่าสมัยเมืองพระนคร และเครื่องใช้สอยสัมฤทธิ์ก็มีลวดลายเครื่องประดับง่ายลงมาก เครื่องใช้ในกิจพิธีคงแต่ก่อนหายไป เพราะเหตุว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ในพุทธศาสนาเถรวาท แม้ว่าวัตถุบางอย่างจะยังคงใช้อยู่ เช่น สังข์สำหรับรดน้ำมนต์ แต่ก็ไม่ได้หล่อด้วยสัมฤทธิ์อีกต่อไป ไม่มีทั้งฐานที่นั่งหรือยอดวัตถุ ขอบและห่วงสำหรับย้วยานก็ใช้สำหรับเป็นยานพาหนะอย่างแท้จริง คือไม่มีลวดลายประดับอีก กระติงก็มีรูปร่างใหม่ วัตถุบางชนิดกลับเป็นที่นิยมเป็นพิเศษ เช่น เชิงเทียน เครื่องม้า บางชนิดก็แสดงถึงลักษณะของสมัยหลังเมืองพระนครอย่างแท้จริง เช่น แวนเวียนเทียน

แวนเวียนเทียน (รูปที่ ๑๖๑) แวนเวียนเทียนนี้ใช้ในพิธีต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา และแวนเวียนเทียนเขมรก็แตกต่างจากแวนเวียนเทียนไทยแต่เฉพาะกรณีพิเศษจริง ๆ เท่านั้น

รูปที่ ๑๖๑
แวนเวียนเทียนสัมฤทธิ์
พิพิธภัณฑ์สถานกรุงเทพมหานคร
ศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

องค์เดียวหรือหลายองค์ หรือรูปแม่พระธรณี ที่มีแต่เฉพาะลวดลายเครื่องประดับอย่างแท้จริง โดยไม่มีความหมายเลยนั้นหาได้ยาก รูปภาพที่ใช้ประดับมักเป็นภาพนูนมากและมักมีการสลักเพิ่มเติมด้วย ตั๋วแวนก็มีลายเครื่องประดับเช่นเดียวกัน มักเป็นรูปสัตว์ครึ่งมังกรครึ่งนาค ๒ ตัวอยู่ตรงกันข้าม และเกี่ยวกระหวัดกัน หรือมีฉนวนนั้นก็เป็นลายพันธุ์พฤกษาที่เกะสลักอย่างสวยงาม แวนเวียนเทียนเหล่านี้อยู่ในระหว่างศิลปะแบบพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๔ แต่ก็ยังคงสร้างอยู่อีกในปัจจุบัน

เชิงเทียน ในสมัยเมืองพระนครได้ค้นพบเชิงเทียนน้อย แต่ในสมัยหลังเมืองพระนคร เชิงเทียนก็มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เราอาจแบ่งเชิงเทียนออกได้เป็น ๒ แบบสุดแล้วแต่ว่าฐานของเชิงเทียนนี้จะเป็นรูปร่างตามธรรมชาติหรือเป็นรูปบุคคลและสัตว์ ในกรณีแรกก็มีก้านของเชิงเทียนซึ่งตั้งอยู่บนฐานมีลายเส้นนูนประดับ ก้านนี้มีรูเดียวหรือหลายรูเพื่อสวมกิ่งของเชิงเทียน ในกรณีหลังก็มีรูปบุคคลกำลังคุกเข่า เช่น รูปนางอัปสรหรือรูปยักษ์ ฯลฯ ซึ่งบางครั้งก็ใช้สัตว์เช่นช้าง รูปบุคคลเหล่านี้ถือก้านของเชิงเทียนที่รองรับกิ่งเชิงเทียนกิ่งเดียวหรือหลายกิ่ง บางครั้งก็มีรูปสัตว์เช่น กษัตริย์เข้ามาแทนที่รูปบุคคลเหล่านี้ และก้านของเชิงเทียนก็ตั้งอยู่บนวงที่กำลึงยกขึ้น (รูปที่ ๑๖๐)

แวนเวียนเทียนนี้สูงระหว่าง ๑๐-๑๕ เซนติเมตร มีรูปร่างเหมือนใบโพธิ์ มีตำมถือไว้แวนมีลายโปร่งประดับเป็นขอบหรือตัดเป็นลวดลาย แวนเวียนเทียนบางแวนก็มีรูปร่างกลม แต่มักมีลายรูปสามเหลี่ยมประดับอยู่เหนือตำม ซึ่งทำให้ยังคงมีรูปร่างคล้ายใบโพธิ์อยู่ ลายรูปใบโพธิ์เช่นนี้มีมักประกอบด้วยลายก้านขด ๒ วงชนกันที่เบื้องล่าง ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของศิลปะสมัยหลังเมืองพระนคร และมีปรากฏอยู่ทั้งในประเทศไทยและเกาะลังกา อิทธิพลเดิมอาจได้รับมาจากเกาะลังกาพร้อมกับพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ก็ได้

ตัวแวนเองมักประดับด้วยเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ แต่บางครั้งก็เป็นรูปหนุมานหรือรูปครุฑ บางครั้งก็เป็นเทพนม

การพิจารณาครุภาพเหล่านี้ อาจทำให้กำหนดอายุ ได้โดยเปรียบเทียบกับศิลปไทยสมัยอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ กิ่งของเชิงเทียนมักประดับด้วยลายวงกลมขนาดใหญ่ ซึ่งคงกลายมาจากลายก้านขด กิ่งของเชิงเทียนนี้ใช้ติดเทียนแต่เฉพาะกิ่งที่มีรูปร่างเป็นรูปทรงกระบอกเท่านั้น ส่วนที่เหลือจึงประกอบเป็นลายเส้นที่โค้งเข้าโค้งออกอย่างงดงาม

กระดิ่ง กระดิ่งแบบสมัยเมืองพระนครได้หายไป สำหรับกระดิ่งขนาดใหญ่ก็คงเหลือแต่กระดิ่งสำหรับแขวนคอช้าง แต่ก็มีขนาดเล็กลง คือขนาดใหญ่ที่สุดมีความกว้างเพียงระหว่าง ๖-๗ เซนติเมตร และมีรูปร่างเป็นรูปกลมอย่างแท้จริง หรือมีจะนั้นก็มีขอบหยักแต่เพียงเล็กน้อย กระดิ่งเหล่านี้ประกอบด้วยรูปครึ่งวงกลม ๒ วงมาต่อกัน ลวดลายเครื่องประดับก็มักเหลือแต่เพียงลายเส้นเล็ก ๆ เป็นรูปลายก้านขดชนกันซึ่งเป็นลักษณะโดยเฉพาะของสมัยนี้ ลวดลายเช่นนี้มักมีอยู่เฉพาะบนแผ่นครึ่งวงกลมแผ่นบน ฐานของห่วงสำหรับแขวนก็มีลายเส้นนูนเข้ามาประดับบ้าง

การเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงของเครื่องช้างเริ่มมีขึ้นในปลายสมัยเมืองพระนครของขอม ก่อนหน้านั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักจึงเห็นได้จากประติมากรรมลอยตัวและภาพสลัก เครื่องช้างแบบใหม่มีปรากฏตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๖๗ คือที่วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา และเครื่องช้างขอมก็คงจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ใ้ใดก็ตามที่กระดิ่งเล็ก ๆ ก็ยังคงปรากฏอยู่ในเครื่องช้างเขมรในภาพสลักรุ่นหลัง ณ ปราสาทนครวัด คือในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑

กระดิ่งเล็ก ๆ สำหรับห้อยก็ไม่มีรูปร่างเหมือนระฆังอีกต่อไป แต่กลายเป็นรูปทรงกระบอก มีห่วงเล็กรูปวงโค้งงอติดอยู่กับส่วนบนซึ่งเป็นรูปครึ่งวงกลม ลวดลายเครื่องประดับคงเหลือแต่เพียงลายเส้นสลักเพียง ๒-๓ เส้น กระดิ่งเล็ก ๆ เหล่านี้หล่อได้อย่างดีมาก ส่วนในสำหรับตีมักหล่อด้วยเหล็ก และมักใช้หมุดสำหรับยึด

มีระฆังอยู่ตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากระฆังจีน ระฆังเหล่านี้มักหล่อขึ้นอย่างสวยงาม แต่การพิจารณาศึกษาก็อยู่นอกกรอบที่เรากำลังกระทำอยู่

ภาชนะต่าง ๆ แม้ภาชนะทุกชนิดจะยังคงรักษารูปร่างที่ได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร คือรูปร่างที่กำหนดขึ้นโดยการใช้สอย และแม้ว่าลวดลายเครื่องประดับซึ่งแสดงโดยลายเส้นสลักเพียง ๒-๓ เส้น และสำหรับฝาปิดก็มีแต่เพียงรูปร่างของจุกข้างบน ซึ่งทำเป็นรูปบัวตูมอย่างง่าย ๆ สิ่งเหล่านี้ย่อมไม่อาจทำให้เรากำหนดอายุของภาชนะได้ อย่างไรก็ตาม ภาชนะ ๓ ขาสำหรับรองรับวัตถุในสมัยเมืองพระนครก็หายไป และพานซึ่งมีส่วนบนคล้ายรูปบัวบานก็มีวิวัฒนาการมากยิ่งขึ้น พานแบบนี้บางครั้งก็มีขอบเป็นหยักและส่วนบนก็มักตัดเป็นรูปกลีบดอกไม้รูปสามเหลี่ยม

ในบรรดาภาชนะต่าง ๆ เตาปูนซึ่งเคยกล่าวถึงมาแล้วก็น่าสนใจมาก เตาปูนเหล่านี้มีรูปร่างต่าง ๆ กัน คือมีตัวเต้าสูงปานกลางระหว่าง ๑๐-๑๖ เซนติเมตร มีรูปร่างคล้ายลูกทรงหน้าต่าง แต่ส่วนโค้งนั้นมีความยิ่งขึ้น ฐานบางครั้งก็กลมหรือสลักโปร่ง บางครั้งก็มีเม็ดกลม ๆ อยู่ภายใน ซึ่งทำให้มีเสียงดังคล้ายกระดิ่ง ฝาสวมลงมาก่อนข้างต่ำ ฝาหมักมียอดเป็นรูปแหลมแบ่งออกเป็นชั้น ๆ หรือเป็นรูปคล้ายระฆัง หรือมีฉนวนก็เป็นรูปครึ่งวงกลม บางครั้งทั้งฝาและตัวเตาปูนก็มีสร้อยเล็ก ๆ ยึดเข้าไว้ด้วยกัน รูปร่างของเตาปูนต่าง ๆ เหล่านี้ก็ดูจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับกำหนดอายุเวลาของเตาปูนเหล่านี้เลย

เครื่องมือ เราไม่อาจทราบถึงเครื่องมือขอมในสมัยเมืองพระนครได้อย่างแน่นอน แต่ในสมัยหลังเมืองพระนคร เครื่องม้านักกลับมีอยู่เป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่ก็มาจากเครื่องประดับศีรษะม้า คือเป็นแผ่นที่โค้งออกตรงกลาง มักพบอยู่เป็นคู่และมีลวดลายประดับเหมือนกัน แผ่นเหล่านี้ไม่ว่าจะเจาะโปร่งหรือไม่ ด้านหลังก็มีห่วงหรือตุ้มและหมุดสำหรับติดอยู่กับแผ่นหนัง ลวดลายเครื่องประดับที่ใช้มักเป็นรูปและเป็นภาพสลักนูนเช่นรูปครุฑอยู่ท่ามกลางลายกนก หรือเป็นลายเส้นขนาดเล็กเป็นรูปลายก้านขดชนกันซึ่งเป็นลักษณะของสมัยหลังเมืองพระนคร เครื่องม้านต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในพิพิธภัณฑสถานเช่นในพิพิธภัณฑท์กรุงพนมเปญยังไม่ได้มีการศึกษาพิจารณาโดยเฉพาะ

อาวุธ ในบรรดาอาวุธที่สมควรกล่าวอ้างถึงสำหรับทางด้านความสวยงาม ก็มีปืนใหญ่สมัยโบราณ ๒ กระบอกในพิพิธภัณฑท์กรุงพนมเปญ แม้ว่าปืนทั้งสองกระบอกนี้จะได้รับอิทธิพลมาจากทวีปยุโรป แต่ก็แสดงถึงลวดลายเครื่องตกแต่งตามประเพณีของเขมร ปืนทั้งสองกระบอกนี้คงหล่อขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒

สำหรับอาวุธอื่น ๆ ก็ไม่อาจกล่าวอ้างถึงลวดลายเครื่องประดับได้มากนัก ยกเว้นมีดสั้นซึ่งจำต้องกล่าวถึงต่างหาก ท้ามของมีดสั้นเหล่านี้มักหล่อด้วยสัมฤทธิ์ และมักแสดงถึงลวดลายเครื่องประดับอย่างดั้งเดิมมาก เช่นบางครั้งก็เป็นรูปมนุษย์ การศึกษารูปเหล่านี้ทั้งทางด้านเครื่องประดับและเครื่องแต่งกายอาจช่วยให้กะกำหนดอายุของมีดสั้นเหล่านี้ได้

มีอาวุธเป็นจำนวนมากพอใช้ที่ชาวญี่ปุ่นได้นำเข้ามาในประเทศกัมพูชาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ อาวุธของญี่ปุ่นอาจมีอิทธิพลต่อรูปร่างของอาวุธเขมร แต่ก็ไม่มียิทธิพลต่อลวดลายเครื่องประดับ ได้ค้นพบอาวุธญี่ปุ่นเป็นจำนวนพอใช้ในคูรอบปราสาทนครวัด

เครื่องเหล็ก

แม้ว่าเครื่องมือเหล็กจะมีมาแล้วในประเทศกัมพูชาตั้งแต่ต้นสมัยประวัติศาสตร์ แต่เครื่องมือเหล็กเหล่านี้ก็มีอยู่จำกัดและการกำหนดอายุก็เป็นไปอย่างยากลำบาก เหล็กมีเป็นสนิม

ก่อนไปได้อย่างรวดเร็ว เครื่องมือเหล็กต่าง ๆ ซึ่งค้นพบในการขุดแต่งซากโบราณสถานก็มีรูปร่างคงที่อยู่มานาน และไม้อาจทำให้กะกำหนดอายุได้ คงเหลือแต่เพียงการขุดค้นตามหลักวิชาการเท่านั้นที่อาจทำให้เรากะกำหนดอายุของเครื่องมือเหล็กเหล่านี้ได้ ทั้งนี้ ก็เพราะเหตุว่าเครื่องมือเหล็กเหล่านี้ไม่มีลวดลายเครื่องประดับเลย โดยทั่วไปมักใช้เหล็กสำหรับสร้างเครื่องมือเท่านั้น

ในสมัยเมืองพระนคร มีการใช้เหล็กบ่อย ๆ ยิ่งกว่าสัมฤทธิ์สำหรับยึดแท่งศิลาทรายเข้าด้วยกัน โดยหล่อเป็นรูป T นอกจากนี้ ก็มีเครื่องมือ อาวุธ เครื่องมือสำหรับสลักทำด้วยเหล็กซึ่งค้นพบที่ปราสาทแปรรูปและปราสาทบกong เครื่องเหล็กเหล่านี้บางครั้งก็เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะตัดสินได้ว่าชิ้นใดอยู่ในสมัยเมืองพระนคร และชิ้นใดอยู่ในสมัยหลังเมืองพระนคร ยังได้ค้นพบอาวุธปลายแหลมและแผ่นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเล็ก ๆ หล่อด้วยเหล็กที่ปราสาทบึงมาลาและกับดักสัตว์ ในการขุดค้น ณ พระราชวังหลวงเมืองพระนคร-ธมด้วย

เครื่องเพชรพลอย

การใช้ทองและเงินมีมากกว่าการใช้เหล็ก และแสดงให้เห็นคุณลักษณะอย่างดียิ่งมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ขึ้นต้นคือตั้งแต่เมืองออกแก้ว จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน อย่างไรก็ตามแม้ว่ารูปร่างบางประการของเครื่องเพชรพลอยเช่นสายสร้อย จะแสดงว่ามีการติดต่อทางด้านเทคนิคลงมาเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี แต่การสืบต่อจากศิลปสมัยประวัติศาสตร์ขึ้นต้นลงมายังศิลปขอมสมัยเมืองพระนครก็ยังคลุมเครืออยู่ และในขณะเดียวกันก็คล้ายกับว่ามีการขาดตอนระหว่างศิลปขอมสมัยเมืองพระนครไปยังศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร ทั้งในด้านเทคนิคและลวดลายเครื่องประดับ

เครื่องเพชรพลอยสมัยก่อนเมืองพระนครและสมัยเมืองพระนคร เครื่องเพชรพลอยในระยะเวลา ๘๐๐-๙๐๐ ปีนี้มีตัวอย่างอยู่น้อย ไม่ได้เคยค้นพบประติมากรรมเงินหรือทอง ดังที่มีกล่าวไว้ในจารึกตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ คือที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุก ตัวอย่างที่ยังคงเหลืออยู่ก็มีแต่เพียงเครื่องประดับที่สมบูรณ์บ้างไม่สมบูรณ์บ้าง แม้พิมพ์เครื่องประดับและของที่ช่างโยนทิ้งรวมทั้งแผ่นทองที่ได้มาจากการฝังลูกนิมิต แผ่นทองเหล่านี้มักตัดเป็นรูปใบไม้ มีลายเส้นนูนเป็นรูปดอกไม้ แต่บางครั้งก็สลักเป็นรูป เช่น แผ่นทองสลักเป็นรูปโคจากปราสาทมาไบแกก (Thma Bai Kaek) (รูปที่ ๑๖๒) แผ่นทองเหล่านี้แสดงให้เห็นแต่เพียงว่ายังคงมีเทคนิคในการตัดแผ่นทองเป็นรูปร่าง การสลักเป็นลายเส้น และลายคุน ทั้งนี้เห็นว่าไม่ได้ดัดแปลงเทคนิคที่ง่ายที่สุดและรู้จักกันมาเป็นเวลานานแล้ว

สำหรับทางด้านเครื่องประดับ ก็เป็น
การยากที่จะกล่าวว่าชั้นใดอยู่ในสมัยก่อนเมือง
พระนคร และชั้นใดอยู่ในสมัยเมืองพระนคร ได้
ค้นพบเครื่องประดับขอม ๒ - ๓ ชั้น โดยบังเอิญ
ด้วยเหตุนี้ จึงอาจจะกำหนดอายุได้โดยการ
เปรียบเทียบเท่านั้น ความรู้ที่เราอาจศึกษาได้จาก
ประติมากรรมขอมก็มีไม่เพียงพอ เพราะเหตุว่า
เครื่องประดับที่สลักลงบนประติมากรรมศิลานั้น
ก็มีอยู่เฉพาะในศิลปะขอมบางแบบเท่านั้น และ
เครื่องประดับบางชนิดเช่นแหวนก็ไม่เคยปรากฏ
อยู่บนประติมากรรมขอมเลย ด้วยเหตุนี้ เรา
จึงไม่อาจจะกำหนดอายุของแหวนซึ่งมีอยู่เป็น
จำนวนมากในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญได้ แหวน
เหล่านี้ตรงข้ามกับแหวนที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้ว

รูปที่ ๑๖๒

แผ่นทองสลักรูปโค

พบใต้ปราสาทมาบายแดก

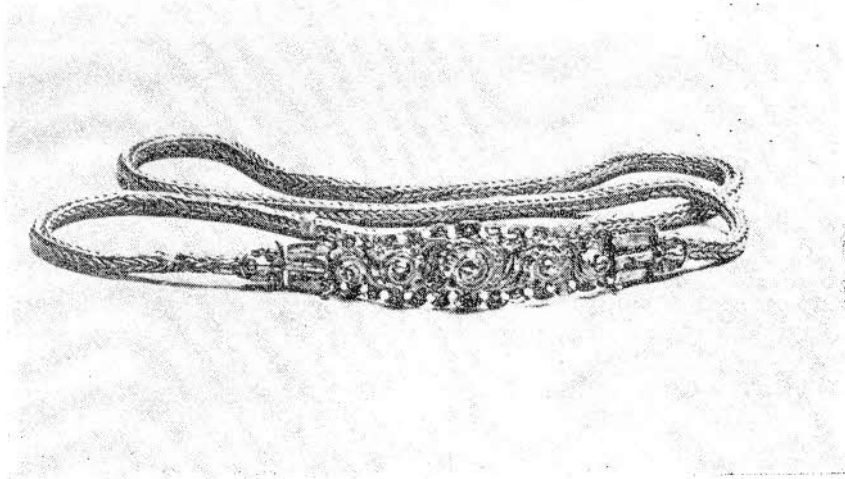
พิพิธภัณฑสถานเมืองพระนคร

ศิลปะขอม ราว พ.ศ. ๑๔๕๐-๑๕๐๐

ซึ่งมีขนาดเล็ก แหวนเหล่านี้บางครั้งก็มีขนาดใหญ่มาจากนกระทั่งสวมใส่ได้เฉพาะประติมากรรมที่มี
ขนาดใหญ่กว่าบุคคลธรรมดาเท่านั้น ประติมากรรมดังกล่าวมีอยู่เฉพาะแต่ในศิลปะขอมบางแบบ และ
ด้วยเหตุนี้จึงอาจทำให้กะกำหนดอายุของแหวนเหล่านี้ได้บ้าง แหวนในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ
บางวงมีหัวแหวนสลักเป็นรูปวงกลมเพื่อฝังพลอยหัวแหวนที่สูญหายไปแล้ว แหวนบางวงคล้าย
กับเครื่องประดับซึ่งค้นพบที่เมืองออกแก้วมาก เหตุนี้นี้อาจเป็นของสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร

เครื่องประดับขอมที่สำคัญที่สุดในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญทั้งในด้านความสำคัญและ
ความสวยงามในฝีมือการประดิษฐ์ ก็คือ สายสร้อย ไม่ว่าจะเป็นอยู่ครบทั้งเส้นหรือไม่ มีหัวเป็นเครื่อง
ประดับขนาดใหญ่ซึ่งบางครั้งก็ประดับด้วยเพชรพลอย นอกไปจากสายสร้อยซึ่งค้นพบเมื่อเร็วๆ นี้
ที่เมืองอุคงคัมขัย (รูปที่ ๑๖๓) ซึ่งเป็นแบบสายสร้อยที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยเริ่มแรกประวัติศาสตร์
คือที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้วลงมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ สายสร้อยแบบอื่นๆ ก็เป็นแบบที่ไม่เคย
ค้นพบ ณ เมืองออกแก้ว เช่นสายสร้อยที่มีรูปตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนจากจยุนครบุรี
และกบาลโรเมียะ และสายสร้อยที่มีแผ่นเล็ก ๆ รูปยอกแหลมประดับเป็นข้อ ๆ จากจยุนครบุรี
และกบาลโรเมียะเช่นเดียวกัน หัวสายสร้อยทั้งหมดทำเป็นลวดลายก้านขดอย่างแข็งแรง และ
บางครั้งก็มีเพชรพลอยฝังประดับอยู่ด้วย เช่นที่จยุนครบุรี นายโกรลีเย (G. Groslier) ได้กล่าวว่า
ลวดลายก้านขดที่จยุนครบุรีและกบาลโรเมียะมีลักษณะคล้ายคลึงกับลายก้านขดที่ปรากฏอยู่บนสาย

รัดองค์ของรูปเทพธิดาจากเกาะเกรียง ซึ่งปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่สายรัดองค์ของเทวรูปพระหริหระจากปราสาทอันเคต ซึ่งท่านกล่าวว่าอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ (แต่แท้ที่จริงแล้วอยู่ในราวต้นหรือกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ มากกว่า) อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ ศาสตราจารย์บัวเชดลีเย่กล่าวว่าเป็นแต่เพียงการเทียบเคียงอย่างผิวเผินเท่านั้น ความจริงไม่มีลายก้นขดในเครื่องเพชรพลอยชิ้นใดที่ยังคงสามารถรักษาลักษณะของลายก้นขดแบบอินเดีย ดังที่มีปรากฏอยู่บนประติมากรรมที่กล่าวมาแล้วไว้ได้ ลายก้นขดแบบอินเดีย ดังกล่าวยังคงมีปรากฏอยู่เฉพาะบนหัวเข็มขัดของสายสร้อยซึ่งค้นพบที่เมืองอุดงคมีชัย (รูปที่ ๑๖๓)

รูปที่ ๑๖๓
เข็มขัดทอง พบที่เมืองอุดงคมีชัย
พิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ
ศิลปขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร

เท่านั้น ที่ปลายของสายสร้อยเส้นนี้ก็มีรูปหน้าคิ้งคนครึ่งสัตว์ปรากฏอยู่ ลักษณะดังกล่าวทำให้นึกไปถึงเครื่องเพชรพลอยที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้วมาก ถ้วยเหตุนี้เองแม้ว่าฝีมือในการประดิษฐ์สายสร้อยเส้นนี้จะไม่ใคร่รุนแรงนัก แต่เราก็อาจกล่าวได้ว่าสายสร้อยเส้นนี้คงสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ อันเป็นระยะที่เก่าที่สุด ส่วนสายสร้อยชิ้นอื่นๆ นั้นอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ ยกเว้นชิ้นส่วนขนาดใหญ่ที่กบาลโรเมียะซึ่งอาจสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เพราะจากประติมากรรมปรากฏว่าสายสร้อยที่ต่อกันเป็นข้อๆ ดูเหมือนจะอยู่ในสมัยนี้

ในทุกกรณี ลายก้นขดนั้นทำโดยการขุดโลหะออกมา มีความหนาและตกแต่งโดยการแกะสลักอีกชั้นหนึ่ง (รูปที่ ๑๖๔) ถ้วยเหตุที่เครื่องเพชรพลอยเหล่านี้มีลายพันธุ์พฤกษาซึ่ง

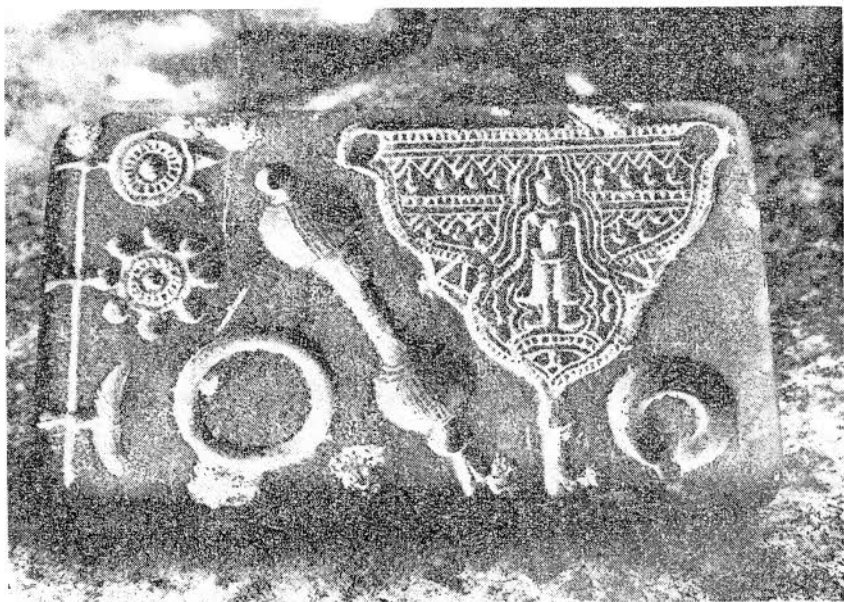

รูปที่ ๑๖๔
แหวน พบที่เมืองอุดงคัมม์ชัย
พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร
ศิลปะขอมสมัยเมืองพระนคร ?

เพิ่งค้นพบที่วัดภูใน พ.ศ. ๒๕๐๗ รวมทั้งถาดเงินมีจารึก ๒ ใบซึ่งค้นพบที่พนมสวาม อ้างถึงพระนาม
ของพระเจ้าศรีภูวนาทิตยวรมัน และให้ศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๗๐๙ ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน
พนมเปญ

สลักขึ้นอย่างคร่าว ๆ ประดับมาก เราจึงอาจนำ
เครื่องเพชรพลอยบางชิ้นที่ค้นพบ ณ เมืองออก
แก้วเข้ามาเปรียบเทียบได้ เป็นต้นว่าแหวนซึ่ง
ประดับด้วยเพชรพลอย ๗ เม็ด

การใช้เงินหล่อวัตถุนั้นมีตัวอย่าง
ปรากฏอยู่น้อย เช่นประติมากรรมขนาดเล็กบาง
รูปเป็นต้นว่ารูปเทพธิดา ณ พิพิธภัณฑท์กีเมต์ กรุง
ปารีส อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งไม่มี
ลักษณะใดผิดแปลกไปจากประติมากรรมสัมฤทธิ์
ในสมัยเดียวกันเลย นอกจากนี้ก็มีเศียรพระ
นารายณ์สวมหมวกทรงกระบอกสมัยก่อนสร้าง
เมืองพระนคร หล่อด้วยเงินมีน้ำหนัก ๑๔ กิโลกรัม

รูปที่ ๑๖๕
แม่พิมพ์เครื่องประดับ ศิลาทราย
พบในบริเวณเมืองพระนคร พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร
ศิลปะขอมปลายสมัยเมืองพระนคร

แม่พิมพ์เครื่องประดับ (รูปที่ ๑๖๕) แม่พิมพ์เหล่านี้สลักลงบนศิลาทรายละเอียดหรือหินชิสต์ ใช้สำหรับหล่อโลหะที่มีค่าน้อยกว่าทองและเงิน แม่พิมพ์เหล่านี้ไม่แตกต่างไปจากบรรดาแม่พิมพ์ซึ่งค้นพบที่เมืองออกแก้ว และใช้เทคนิคเช่นเดียวกัน แม่พิมพ์เหล่านี้แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น และก็ไม่เคยค้นพบแม่พิมพ์แบบใดครบทั้งสองชั้น สลักพิมพ์ของเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ นอกไปจากห้วงคุ่มหูที่ค่อนข้างหนักแล้ว ก็ยังมีพิมพ์ของเครื่องประดับที่ไม่เคยพบบนประติมากรรมอีก ประติมากรรมบางรูปรวมทั้งลวดลายเครื่องประดับต่าง ๆ อาจช่วยให้กำหนดอายุของแม่พิมพ์เหล่านี้ได้บ้าง การใช้แม่พิมพ์เช่นนี้ดูเหมือนจะคงมีอยู่จนถึงตอนต้นของสมัยหลังเมืองพระนคร

เพชรพลอยไม่ได้วิวัฒนาการไปมากนักจากเพชรพลอยที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้ว หินมีค่าคงได้รับการขัดแค่เพียงคร่าว ๆ และมักฝังลงในช่องหัวแหวน การใช้ขอลึก ๆ สำหรับยึดเป็นของพิเศษ และถ้ามีก็ยังคงอยู่ในชั้นต้นมาก แก้วผลึกใช้น้อยลงกว่าที่เมืองออกแก้วและมักค้นพบในที่ฝังลูกนิมิตเท่านั้น การใช้แก้วสีได้ลดน้อยลงไปมากเช่นเดียวกับการใช้เม็ดเล็ก ๆ สำหรับร้อยเป็นสาย แต่ปรากฏมีแผ่นแก้วที่ปิดทองด้านหนึ่งอยู่ในที่ฝังลูกนิมิตบางแห่งซึ่งบางครั้งก็มีจารึกปรากฏอยู่บนนั้น จากการค้นพบจนกระทั่งในปัจจุบัน ไม่ได้เคยค้นพบการสลักบนหินมีค่าเลย

เครื่องเพชรพลอยสมัยหลังเมืองพระนคร ความสำคัญของการศึกษาในเรื่องนี้ไม่ได้มีอยู่แต่เฉพาะในจำนวนและคุณค่าทางงานศิลป์ของสิ่งที่รู้จักกันอยู่แล้วเท่านั้น แต่ยังเกิดจากความรู้เป็นอันมากซึ่งอาจทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการของเทคนิค ของรูปร่างและลวดลาย การเจริญขึ้นของเครื่องประดับที่ทำด้วยเงิน ในระยะนี้อาจถือได้ว่าเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

สำหรับวิวัฒนาการของเทคนิคและลวดลายเครื่องประดับ บรรดาโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชนิมิต พระนครศรีอยุธยา แม้ว่าจะไม่ได้ค้นพบในประเทศกัมพูชาเอง แต่ก็อาจแสดงได้เป็นอย่างดีว่าเครื่องเพชรพลอยที่ใช้กันอยู่เมื่อมีการละทิ้งเมืองพระนครนั้นมีลักษณะอย่างไร แม้เทคนิคบางอย่างยังคงอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนักเช่นแผ่นเงินทองที่ตัดเป็นลวดลาย พิมพ์ หรือใช้เป็นลายคุน แต่ความก้าวหน้าบางประการก็มีอยู่อย่างเห็นได้ชัด ถ้านำไปเปรียบเทียบกับเครื่องเพชรพลอยสมัยเก่ากว่า เป็นต้นว่าเครื่องประดับและเพชรพลอยที่สลักและเจาะโปร่งก็มีจำนวนมากขึ้น (เทคนิคเช่นนี้อาจมีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ดังจะเห็นได้จากประติมากรรมสัมฤทธิ์ในสมัยนั้น แต่ก็ยังไม่เคยค้นพบเครื่องเพชรพลอยในสมัยนั้นที่อาจนำมาเปรียบเทียบกับกันได้) การดักโลหะเส้นเล็ก ๆ ที่มีวัตถุแสดงให้เห็นอยู่หนึ่งชิ้นเป็นอย่งน้อย คือ ติกรารณ์ทำเป็นตาข่ายทอง (ของสตรี?) การใช้วัตถุทองสลักโปร่งยังคงมีอยู่น้อย แต่เราก็ได้ค้นพบภาชนะ ๒ ใบที่ทำเป็นรูปสัตว์ เป็นแบบซึ่งจะนิยมมากยิ่งขึ้นจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน ได้ค้นพบ

ประติมากรรมขนาดเล็กบ้างเช่นเดียวกันรวมทั้งพระพิมพ์ แต่บรรดาพระพิมพ์ที่ค้นพบนั้นฝีมือก็สู้เครื่องเพชรพลอยไม่ได้ สำหรับเพชรพลอยเองก็ยังคงฝังอยู่ในหัวแหวน บางครั้งก็มีขอ ๒ หรือ ๔ ขอมายึดไว้สุดแล้วแต่ขนาดเพชรพลอยจะใหญ่หรือเล็ก เพชรพลอยเหล่านี้ยังไม่ได้เจียรไนแต่ขัดดีขึ้นกว่าแต่ก่อน รูปร่างของเพชรพลอยก็ได้สัดส่วนและมีการคัดเลือกก่อนที่จะนำมาฝังรวมกัน

ส่วนใหญ่ของเครื่องเพชรพลอยในประเทศกัมพูชาหลังสมัยเมืองพระนครดูเหมือนจะอยู่ในสมัยหลังกว่าโบราณวัตถุซึ่งขุดค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา และแสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคนิคและการพยายามรักษาประเพณีโบราณไว้ในขณะเดียวกัน เป็นการยากที่จะกล่าวถึงวิวัฒนาการของเครื่องเพชรพลอยเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะไม่มีชิ้นใดที่อาจยึดถือเป็นหลักกำหนดอายุเวลาได้อย่างแน่นอนจนกระทั่งถึงรัชกาลของสมเด็จพระนโรดม (พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๔๗) แต่สิ่งสำคัญที่สุดที่อาจเห็นได้สำหรับเครื่องเพชรพลอยเขมรสมัยนี้ก็คือความก้าวหน้าในลวดลายเครื่องประดับที่ทำเป็นลายเส้นทอง (บางครั้งอิทธิพลจากเกาะลังกาและประเทศอินเดียภาคใต้ก็อาจเห็นได้อย่างชัดเจนเช่นจากคัมพู อิทธิพลจากศิลปจีนหรือศิลปญวนนั้นเริ่มมีขึ้นตั้งแต่วราว พ.ศ. ๒๔๐๐) นอกจากนี้ ก็มีความก้าวหน้าในการฝังเพชรพลอยและการเจียรไน ซึ่งบางครั้งเพชรพลอยที่เจียรไนก็มีขนาดเล็กมาก การฝังเพชรพลอยนั้นมักยึดอยู่ด้วยขอ การฝังลงไปเต็มทั้งเม็ดมักมีอยู่เฉพาะในกรณีพิเศษเท่านั้น นอกจากนี้ก็มีการนิยมใช้ลงยาในเครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ แต่ความจริงอาจมีมาก่อนหน้านั้น เพราะเหตุว่าการใช้เครื่องประดับคล้ายแก้วในลวดลายของวัตถุสัมฤทธิ์ คือประติมากรรมหรือเครื่องใช้สอยนั้น ได้มีมาแล้วตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ความมั่นคงต่อประเพณีดั้งเดิมมีปรากฏอยู่ในการประดิษฐ์สายสร้อยและการประดิษฐ์ลายรูปสัตว์สำหรับแหวน เช่น รูปนก รูปครึ่งมังกรครึ่งนาค

ณ ที่นี้เราไม่สามารถที่จะให้รายละเอียดของเครื่องเพชรพลอยสมัยหลังเมืองพระนครได้ทั้งหมด เราจึงจะกล่าวเฉพาะชิ้นที่สำคัญๆ เท่านั้น เช่นในถ้ำเครื่องประดับ นอกไปจากแหวนและสายสร้อย ก็มีเครื่องประดับจุกบนศีรษะ ทำเป็นลายคุน สลัก และเจาะโปร่ง นอกจากนี้ก็มีทับทรวง คัมพู และเข็มกลัด สำหรับเครื่องใช้ไม้สอยที่ทำด้วยทองนั้นส่วนใหญ่อีกก็เป็นลายคุน ลายที่เจาะโปร่งมีแต่เพียงเล็กน้อย และบางครั้งก็มีลงยาและมีสีต่าง ๆ เช่น สีแดง สีเขียวและสีเหลือง ของเหล่านี้มีตั้งแต่พระราชยานลงไปจนกระทั่งถึงเครื่องข้างตลอดไปจนถาด พาน กระโถน และเครื่องเขียนหมาก รูปร่างโดยทั่วไปก็คล้ายกับในปลายสมัยเมืองพระนคร แต่มีลวดลายเครื่องประดับเพิ่มมากขึ้น สิ่งของที่ทำได้ด้วยทองหรือเงินและถวายเป็นวัตถุ เป็นต้นว่า ดอกไม้และใบบัว ผลไม้ ก็ทำคล้ายของจริงมาก นอกจากนี้ก็ยังมีภาชนะต่างๆ สำหรับใส่ปูน ขี้ผึ้ง วัสดุ ภาชนะเหล่านี้มักทำด้วยเงินและมีรูปร่างต่าง ๆ กัน ลายที่ใช้ก็มีทั้งลายคุนและลายสลัก สำหรับรูปร่างก็อาจเป็นแบบ

พันธุ์พฤกษา เช่น รูปผลไม้ รูปสัตว์ เช่น รูปสัตว์จริง ๆ หรือสัตว์ตามเทพนิยาย การทำลายคน การแกะสลัก หรือการสลักเป็นรอยเส้นได้ทำขึ้นในขณะเดียวกัน

สำหรับประติมากรรมก็มีแค่เพียงพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดใหญ่หล่อด้วยทอง ซึ่งสมเด็จพระนโรดมทรงสร้างขึ้นและปัจจุบันอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประติมากรรมขนาดเล็กที่หล่อด้วยทองหรือเงินมีอยู่น้อย และมักสร้างโดยใช้โลหะมีค่าเป็นแผ่นบางสวมอยู่เหนือแกนที่ทำด้วยยางไม้ พระพุทธรูปเหล่านี้ล้วนมีฝีมือไม่สวยงามคล้ายกับว่าวัตถุที่มีค่าได้เข้ามาแทนที่สุนทรียภาพเสียแล้ว สำหรับพระพิมพ์ซึ่งมีพระพุทธรูปที่สลักเป็นลายเส้นหรือตีพิมพ์ขึ้นบนแผ่นเงินหรือแผ่นทองบาง ๆ หรือบนแผ่นโลหะอื่น ๆ ฝีมือก็เสื่อมลงเช่นเดียวกัน

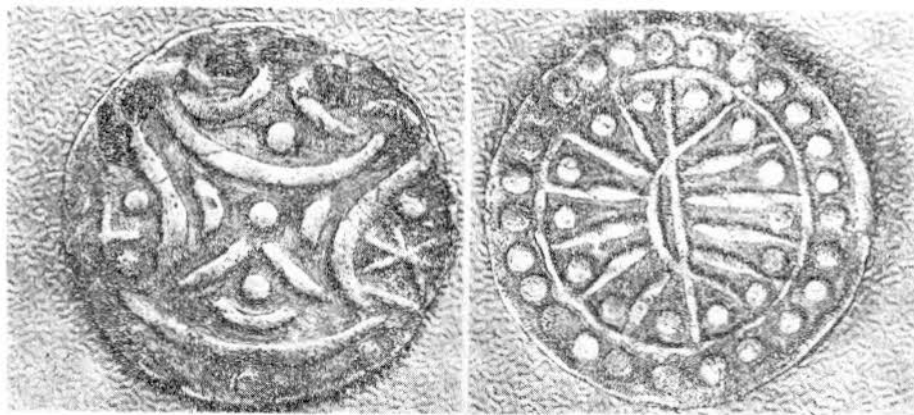
จำต้องกล่าวถึงพระแสงหอกศักดิ์สิทธิ์และพระแสงขรรค์ชัยศรีเป็นพิเศษ ทั้งสององค์เป็นอาวุธที่มีทั้งทองและเหล็กกล้าผสมอยู่ด้วยกัน พระแสงขรรค์ชัยศรีไม่ได้มีความเก่าแก่ดังที่บางตำราได้กล่าวไว้ ค้ำมและฝักของพระแสงขรรค์ชัยศรีแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีถึงความสวยงามของเครื่องเพชรพลอยในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ทั้งนี้อาจเห็นได้จากเครื่องประดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงผมและเครื่องแต่งกายของเทวดา ลายที่ประดับบนตัวดาบซึ่งทำด้วยเหล็กกล้ามีลายสลักรวมทั้งทองประกอบ มีอายุเก่ากว่าค้ำมและฝักและคงจะเก่ากว่าปลายสมัยเมืองพระนครเล็กน้อย พระแสงหอกศักดิ์สิทธิ์ก็คงจะอยู่ในระยะเวลาเหล่านี้เช่นเดียวกัน

ที่ประทับตรา ไม่ได้ใช้ลายสลักบนหินมีค่าเป็นที่ประทับตราในสมัยหลังเมืองพระนคร ในสมัยนี้ใช้แหวนเป็นที่ประทับตราซึ่งบางครั้งก็ใช้ตรานั้นเองเป็นหัวแหวน (ตามประเพณีโบราณ) หรือบางครั้งก็ใช้แผ่นสัมฤทธิ์มีที่จับ ซึ่งบางครั้งที่จับนั้นก็ทำเป็นรูปบุคคลหรือสัตว์เช่นในพิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ แต่บางครั้งที่ประทับตรานั้นก็มีรูปร่างคล้ายเสากั้นเขต

ในระยะเวลาซึ่งเรายังไม่อาจกำหนดได้อย่างแน่นอน ก็มีที่ประทับตราซึ่งสลักจากไม้ หรือ งาช้าง ที่ประทับตราดังกล่าวยังคงใช้อยู่จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันโดยผู้มีบรรดาศักดิ์สูงทั้งทางบ้าน พระราชาคณะและขุนนาง แต่เท่าที่ได้พิจารณามาแล้วก็ไม่มีที่ประทับตราทองใดที่อาจเก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้ ที่ประทับตราดังกล่าวมีอยู่ ๒ แบบ คือแบบง่ายมีรูปร่างเป็นรูปกรวยมีก้านข้างโค้งเข้าเล็กน้อย เหนือันมีค้ำสำหรับจับเป็นรูปกรวยมีรูปร่างคล้ายยอดพระเจดีย์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ก็ยังมีที่ประทับตราคู่ซึ่งประกอบด้วยแท่งรูปกรวย ๒ แท่งอยู่ตรงกันข้าม มีร่องอยู่ตรงกลางสำหรับใช้จับ ตราที่ประทับนั้นมักเป็นรูปเทวดาหรือบุคคลในเทพนิยาย อยู่ท่ามกลางลายกนก ตราที่เป็นลวดลายเครื่องประดับอย่างแท้จริงนั้นหาได้ยาก ตราที่สลักอย่างประหลาดลงบนหินที่ซึ่งโค้งออกเล็กน้อย

เงินตรา การใช้เงินตราในประเทศกัมพูชาเกิดขึ้นเมื่อไม่ช้านานมานี้ การติดต่อกำขายทั้งหมดที่มีกล่าวไว้ในจารึกใช้กระทำโดยการแลกเปลี่ยนสิ่งของโดยตรง จิวตากวนในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ได้กล่าวถึงการใช้นเงินและทองซึ่งคงหล่อขึ้นเป็นแท่ง แต่ใช้เฉพาะการค้าขายขนาดใหญ่เท่านั้น แท่งเงินและทองเหล่านี้มีจารึกตัวอักษรจีนประกอบ (ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ) และได้ใช้ลงมาจนถึงสมัยปัจจุบัน เงินเหรียญของสเปนในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ก็ได้ค้นพบเป็นจำนวนมากพอใช้ในการชุกคั้นที่เมืองนครบุรี พระราชพงศาวดารเขมรมักยกวิธีการใช้นเงินตราและการเริ่มต้นตีพิมพ์เงินตราให้แก่กัน (Kan) ผู้เข้าแย่งราชสมบัติในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ความจริงเงินตราเหล่านี้ก็มีปรากฏอยู่อย่างแน่นอนในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อันเป็นเวลาที่บ้านหลวงคิโรกา เคอซานอันโตนิโอ (Quiroga de San Antonio) และ จาก (Jaque) ได้เข้ามาเห็น แม้จดหมายเหตุของบ้านหลวงเหล่านี้จะกล่าวถึงเหรียญทอง เหรียญเงิน และเหรียญสัมฤทธิ์ เราก็ได้ค้นพบแต่เพียงเหรียญเงิน เหรียญสัมฤทธิ์ และเหรียญสัมฤทธิ์ชุบเงินเท่านั้น เงินตราที่มีศักราชสร้างขึ้นในสมัยนangkongkawang (ยุคปรักบาท) และมีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๔ สำหรับเงินตราขนาดใหญ่มีทั้งพุทธศักราช มหาศักราช และจุลศักราช ส่วนใหญ่ของเหรียญเงินได้สูญหายไปหมดแล้วคือถูกหลอมโดยช่างทองคำต่างชาติ ใช้สำหรับฝังลูกนิมิต หรือใช้เป็นเครื่องประดับของเด็กกว่าเป็นการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ เงินตราอีกหลายแบบก็รู้จักกันแต่เพียงตัวอย่างโดด ๆ

นายมัลเลอเรต์ (L. Malleret) ได้กล่าวว่า ในบรรดาเงินตราเก่าแก่ที่ทำด้วยเงินและค้นพบที่เมืองออกแก้วนั้น มีแบบซึ่งไม่มีจารึก ด้านหน้ามีสัญลักษณ์รูปร่างคล้ายศรียัตสะและด้านหลังเป็นรูปสังข์หรือสัญลักษณ์คล้ายดวงอาทิตย์ นายมัลเลอเรต์กล่าวว่าเงินตราแบบนี้คงเป็น

รูปที่ ๑๖๖

เงินเหรียญรูป “พระอาทิตย์”

กว้าง ๓๑ มิลลิเมตร พบที่อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
เป็นแบบที่ค้นพบทั้งในประเทศไทย และ ณ เมืองออกแก้ว

ของอาณาจักรฟูนัน ในเรื่องนี้ศาสตราจารย์บัวเชดลีเยออธิบายว่า เงินตราดังกล่าวคล้ายคลึงกับเงินตราที่ค้นพบภายในประเทศไทย (รูปที่ ๑๖๖) และในประเทศพม่า แต่ก็ไม่มีอะไรอาจยืนยันได้ว่าเงินตราดังกล่าวเป็นของอาณาจักรฟูนัน ทั้งนี้เพราะไม่มีหลักฐานกำหนดยืนยันทั้งทางด้านอายุเวลาและภูมิศาสตร์

เงินตราขนาดเล็กกว้างประมาณ ๑๐ - ๑๒ มิลลิเมตร ตีโดยแม่พิมพ์ มีทั้งทำด้วยเงิน สัมฤทธิ์ชุบเงิน และสัมฤทธิ์ มีรูปนกบินไปทางซ้ายอยู่บนด้านหน้าแต่บนด้านหลังเกลี้ยง เงินตราดังกล่าวคิดกันว่าเป็นแบบหนึ่งที่บาทหลวงคิโรคาเดซานอันโตนิโอ กล่าวอ้างถึงในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เงินตราดังกล่าวได้ค้นพบเป็นจำนวนมากในที่ฝังลูกนิมิตตามสถานที่หลายแห่งในประเทศไทยก็พบขาดตลอดไปจนกระทั่งถึงแถบปากแม่น้ำโขง มีเงินตราแบบนี้อยู่ต่างกันเกือบถึง ๑๒ แบบและการตีพิมพ์ก็ดูเหมือนจะได้กระทำติดต่อกันลงมาเป็นเวลานาน เกี่ยวกับเงินตราแบบนี้ก็ดูเหมือนจะมีเงินตราเล็กๆ ซึ่งมีขนาดใกล้เคียงกัน มีรูปสัตว์หรือพันธุ์พฤกษาอยู่ทางด้านหน้าและมักมีตัวอย่างในแบบหนึ่งๆ อยู่เพียงชิ้นเดียว แม้ว่าเราไม่อาจทราบถึงอายุของเงินตราเหล่านี้ แต่แบบที่มีรูปครุฑกำลังเหาะก็ดูเหมือนจะมาจากประเทศไทยและอยู่ในสมัยหลัง ไม่เคยค้นพบเงินตราเขมรซึ่งชาวอังกฤษได้กล่าวถึงไว้ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๖๓ - ๒๓๖๘ ตรงกันข้ามเงินตราเขมรแบบปรักบาทแม้ว่าในปัจจุบันจะหาได้ยากแต่ก็เป็นที่ยูจักษ์กันดี เงินตราแบบนี้ทำด้วยเงิน แบ่งออกเป็น ๔ แบบ มีภาพประกอบ (ยกเว้นในแบบที่เล็กที่สุด) คือทางด้านหน้ามีรูปหงส์หันหน้าไปทางซ้าย และทางด้านหลังมีรูปปราสาทซึ่งยังมีรูปร่างง่ายลงทุกทีเมื่อเงินตรามีขนาดเล็กลง

(ยังมีต่อ)

